

УДК 37.091.12.011.3-051:373.3:376-056.26
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.32>

Т. В. Джаман

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кабінету виховної роботи та позашкільної освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ГОЛОВНИЙ СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема неперервної освіти як головного системоутворювального фактора формування особистості. Вказано, що неперервна освіта є пріоритетною проблемою, викликаною до життя сучасними етапами науково-технічного розвитку та тими соціально-економічними й культурологічними змінами, які відбуваються в Україні.

Виокремлені головні підходи, які простежуються у визначеннях неперервної освіти. Зокрема, вказано, що неперервність освіти іноді трактується формально як неперервність навчальної діяльності, її продовження після завершення т. зв. базової освіти. На думку українських вчених (А. Алексюк, П. Воловик, Н. Ничкало, С. Сисоєва, І. Зязюн), неперервна освіта пов'язана з пізнанням людиною себе, своїх інтересів, здібностей. Вона містить у собі всі ланки, починаючи з дошкільного виховання, середньої загальноосвітньої школи, вищої школи, післядипломної освіти, неформальної освіти, а смислом і метою будь-якої освіти є Людина в постійному (впродовж життя) розвитку, кінцевим підсумком освіти – внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні та духовні цінності, допомагати ближньому. На наше переконання, неперервна освіта – це цілеспрямоване здобування та вдосконалення людиною знань, умінь, навичок, здібностей протягом усього життя, це цілісний процес, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості.

Зміст терміна «неперервна освіта» включає, щонайменше, такі компоненти, як саму систему освіти (формальну і неформальну), систему неформальної освіти (культурно-освітні та виховні заклади), всі освітні заходи, що здійснюються після завершення формальної освіти.

Зазначено, що сутність принципу неперервної освіти полягає в розумінні освітньої системи як цілісної, що охоплює всі ланки на різних етапах життєдіяльності людини, від дошкільця до післядипломної освіти, зміни професії, спеціальності, підвищення кваліфікації, самоосвіти, тобто йдеться про послідовний і взаємопов'язаний процес освіти людини протягом всього життя. Це закономірно посилює роль особистісної орієнтації в неперервній освіті.

Подано трактування неперервної освіти з різних позицій. Вказано, що неперервна освіта означає не тільки освіту впродовж всього життя, а й передбачає постійний перехід на більш високі рівні, якісний і кількісний прогрес людини в оперуванні своїми професійними знаннями і вміннями, набуття життєвого і професійного досвіду. Саме тому у структурі системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання виділено три етапи (рівні).

Ключові слова: неперервна освіта, фактор формування особистості, етапи системи неперервної освіти, професійна підготовка, діяльнісний аспект.

Постановка проблеми. Сучасна початкова школа потребує вчителя, котрий здатен до творчого пошуку, креативних шляхів у професійній діяльності, працює у новому форматі та є професійно компетентним. Його діяльність повинна ґрунтуватися на досягненнях традиційної педагогіки і включати інноваційні підходи та передбачати пошук нових шляхів, які відповідають неперервному розвитку суспільства [2; 5; 6].

Такий вчитель має бути спрямованим на постійне підвищення свого фахового й особистісного рівня, готовим до педагогічних експериментів, що опираються на проведення досліджень і наукових пошуків. Важливого значення в особистісному становленні майбутнього педагога набуває власне професійна підготовка, яка є складовою частиною цілісної системи неперервної підготовки

та виступає основою формування якісних характеристик фахівця в галузі початкової освіти.

Сучасна всебічно розвинена особистість, насамперед учитель, змушена адекватно, на науково обґрунтованій основі реагувати на всі виклики часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наступності загальної та фахової підготовки студентів, різні аспекти функціонування системи неперервної професійної освіти відображені в роботах провідних українських вчених С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, Г. Костюка, Н. Ничкало, В. Олійника, О. Савченко, С. Сисоєвої, Л. Хомич, М. Фіцули.

Розвиток діяльності системи неперервної освіти досліджувався науковцями А. Алексюком, С. Архангельським, Ю. Бабанським, В. Бондарем,

В. Галузинським, І. Лернером, В. Паламарчуком, П. Підкасистим, І. Харламовим та ін. Серед зарубіжних дослідників проблеми неперервної освіти слід відзначити Р. Альдага, Т. Барнса, А. Гасана, В. Маслова, С. Туїмана та ін. Розгляду неперервної професійної освіти присвячено дослідження В. Астахова, І. Вакарчука, Ю. Драгунова, Г. Зінченка, О. Кононенка, Ю. Кувшинова, І. Кулешов, І. Латипов, Л. Охотнікова, І. Реутова, І. Самойлюкевич, Л. Сгонік, О. Тімеця, І. Челишева, В. Шелудька, Г. Ягодина та ін.

Проте сьогодні ця проблема потребує подальшого аналізу, особливо коли йдеться про неперервну підготовку майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Аналізуючи дослідження і публікації з цієї проблеми різних авторів і розробників низки офіційних документів, зазначимо, що неперервна освіта є пріоритетною проблемою, викликану до життя сучасними етапами науково-технічного розвитку та тими соціально-економічними й культурологічними змінами, які відбуваються в нашій країні.

Вона перебуває на стадії глибокого осмислення філософами, соціологами, педагогами. Д. Єнигін підкреслює, що неперервна освіта є розвитком людини як особистості протягом життєвого шляху, а також головним системоутворювальним фактором формування особистості, як мета і кінцевий результат процесу постійного і неухильного сходження до все нових і нових висот пізнання й перетворення світу [2].

Мета статті – розглянути неперервну освіту як головний системоутворювальний фактор формування особистості.

Виклад основного матеріалу. Система неперервної освіти орієнтується на цілісний розвиток людини як особистості, як суб'єкта діяльності та спілкування протягом усього її життя. Неперервна освіта зорієнтована на випереджене розв'язання проблем розвитку суспільства, науки, виробництва; вона повинна надавати кожній людині можливість підключатися до освітнього процесу на будь-якому етапі її життя.

У визначеннях неперервної освіти простежуються три головні аспекти:

а) перший, традиційний, коли у неперервній освіті бачать професійну освіту дорослих, потреба в якій викликана необхідною компенсацією знань та умінь, недоотриманих у процесі навчання («освіта на все життя»);

б) прихильники другого підходу розглядають явище освіти як довічний процес «учитися все життя»;

в) третій підхід – найбільш продуктивний, освіта через потреби особистості, прагнення якої до постійного пізнання себе й навколишнього світу стає її цінністю («освіта через усе життя») [3].

У контексті цих світових тенденцій в Україні постали завдання теоретико-методологічного обґрунтування і визначення шляхів розвитку неперервної професійної освіти.

Ідея необхідності навчання через усе життя, трансформована в теорії «неперервної освіти», сьогодні прийнята в усьому світі.

Термін «неперервна освіта» вперше вжито у 1968 р. у матеріалах генеральної конференції ЮНЕСКО. Метою неперервної освіти стає всебічний розвиток (включаючи саморозвиток) людини, її біологічних, соціальних і духовних потенцій, а, в підсумку, її «окультурення» як необхідна умова збереження та розвитку культури суспільства [3].

У третьому підході, особливо в останні роки, виділяється діяльнісний аспект, за яким неперервна освіта розглядається як новий спосіб освітньої діяльності, що забезпечує випереджувальний розвиток людини, формування в неї прогностичних якостей, але спирається на соціальну й культурно-історичну сферу.

Концепція неперервної освіти стала однією з ключових ідей на рубежі ХХ–ХХІ ст. Організація неперервного навчання стала предметом дослідження педагогів, психологів різних країн. У країнах Європи неперервна освіта розглядається не як розкіш, а як індивідуальна та національна стратегія виживання в сучасній висококонкурентній глобальній економіці. Уряди цих країн розглядають неперервну освіту як один із засобів боротьби з безробіттям.

Проте зміст поняття неперервної освіти багатьма авторами подається неоднозначно, що пов'язано з проблемами становлення і розвитку самої системи неперервної освіти. Лише за матеріалами ЮНЕСКО різноманітних термінів і понять з питань неперервної освіти використовують до двадцяти (продовжена, перманентна, поновлена, компенсаторна, подальша, довічна, освіта дорослих тощо).

Є також поняття «поновлювана освіта» – одержання освіти «частинами» впродовж життя, відхід від практики тривалого учіння у ВНЗ, відірваного від трудової діяльності, чергування освіти з іншими видами діяльності, зокрема з професійною, причому термін «неперервна освіта» у багатьох країнах витлумачувався по-різному. У різних країнах використовуються різні терміни: продовжена (continuing) – в Англії, поновлена (remedial) – у Швеції, в США переважно використовують термін «довічна освіта» (lifelong education), в Україні – «неперервна освіта» [4].

На Заході для позначення неперервної освіти використовуються два терміни: «продовжена освіта» (continuing education) і «навчання протягом життя» (lifelong learning), останнім часом перевагу віддають останньому. Ці поняття не є новими, вони широко вживаються вже протягом 40 років.

Вони з'явилися вперше в англійській мові в 20-х рр. XX ст. й асоціювалися з традицією навчання дорослих у країнах Північної Європи.

Більш широко ці поняття почали використовувати на початку 60-х рр. XX ст. Термін «продовжена освіта» з'явився на початку 80-х рр. як відповідь на запити ринку праці. Тоді людина розглядалася як «економічна істота», а освіта – як інвестиції в людський капітал. Таким чином, цінність освіти знижувалася, тому що вона концентрувалася на людських ресурсах як капіталі та економічних якостях як інвестиціях першої необхідності.

Стосовно поняття «навчання протягом життя», що з'явилося в 60-х рр., то воно з самого початку мало гуманістичні традиції. Всі люди розглядаються як здатні до навчання, розвитку своїх потенційних можливостей в будь-якому віці. З цієї позиції термін виступає як інтегруючий і говорить про вікову неперервність освіти. З іншого боку, його можна розглядати як ідеалістичний, оскільки його застосовують в усіх можливих випадках, роблячи готовим до наповнення будь-яким змістом. У європейській практиці «навчання протягом життя» – це: ступені та дипломи у вільний час; професійні курси, в т. ч. з метою підвищення кваліфікації; освіта для дорослих; друга вища освіта та ін.

В енциклопедії освіти *неперервну освіту* розглядають як процес, який охоплює все життя людини, що забезпечує розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння та вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти. Інакше кажучи, неперервна освіта – це освіта впродовж усього життя в умовах швидких змін як засіб адаптації. Називаються основні етапи неперервної освіти: а) навчання, виховання і розвиток людини, передуючий її вступу до самостійного життя; б) навчальна діяльність у період дорослого життя, поєднана різними видами практичної діяльності [3].

В енциклопедії професійної освіти *неперервна* (безперервна) *освіта* тлумачиться як процес зростання «освітнього (загального і професійного) потенціалу особистості упродовж усього життя, організаційно забезпечений системою державних і суспільних інститутів і відповідний до потреб особистості та суспільства» [7].

В Українському педагогічному словнику *неперервна* (безперервна) *освіта* визначається як сукупність засобів, способів і форм здобуття, поглиблення й розширення загальної освіти, професійної компетентності, культури, виховання, громадянської та моральної зрілості. Для кожної людини неперервна освіта є процесом формування і задоволення її пізнавальних запитів і духовних потреб, розвитку задатків і здібностей

у мережі державно-суспільних навчальних закладів і шляхом самоосвіти [1].

Під неперервною професійною освітою Л. Сігаєва розуміє процес, спрямований на всебічний розвиток особистості, систематичне поповнення знань, у ході яких удосконалюється професійна компетентність і збагачується духовна потреба людини [6].

Неперервність освіти іноді трактується формально як неперервність навчальної діяльності, її продовження після завершення т. зв. базової освіти. На думку українських вчених (А. Алексюк, П. Воловик, Н. Ничкало, С. Сисоєва), неперервна освіта пов'язана з пізнанням людиною себе, своїх інтересів, здібностей. Вона містить у собі всі ланки, починаючи з дошкільного виховання, середньої загальноосвітньої школи, вищої школи, післядипломної освіти, неформальної освіти. І. Зязюн зазначає, що смислом і метою будь-якої освіти є Людина в постійному (впродовж життя) розвитку, а кінцевим підсумком освіти є внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні та духовні цінності, допомагати ближньому [4].

Отже, неперервна освіта – це цілеспрямоване здобування та вдосконалення людиною знань, умінь, навичок, здібностей протягом усього життя, це цілісний процес, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості.

Зміст терміна «неперервна освіта» включає, щонайменше, такі компоненти: саму систему освіти (формальну і неформальну), систему неформальної освіти (культурно-освітні та виховні заклади), всі освітні заходи, що здійснюються після завершення формальної освіти [6].

Іншими словами, сутність принципу неперервної освіти полягає в розумінні освітньої системи як цілісної, що охоплює всі ланки на різних етапах життєдіяльності людини, починаючи від дошкільця до післядипломної освіти, зміни професії, спеціальності, підвищення кваліфікації, самоосвіти, тобто йдеться про послідовний і взаємопов'язаний процес освіти людини протягом всього життя. Це закономірно посилює роль особистісної орієнтації в неперервній освіті.

Неперервна професійна освіта розглядається як сукупність освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня і спрямованості, мережі закладів, котрі реалізують їх, та органів управління освітою. Багаторівнева і багатоступенева система професійної освіти дозволяє забезпечувати підготовку фахівців різних рівнів кваліфікації, наступність професійно-освітніх програм від первинної професійної підготовки до післядипломної освіти [3]. Програма кожного ступеня є логічним продовженням попередніх за відомим дидактичним принципом сходження від простішого до більш складного.

Неперервна педагогічна освіта є соціально-педагогічною, методичною системою підготовки вчителя, підвищення його професійної майстерності, розвитку особистісних якостей і здібностей протягом усього життя.

В Україні неперервна освіта охоплює дитячі дошкільні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації, заклади післядипломної освіти, курси підвищення кваліфікації, перепідготовку, стажування, навчання в аспірантурі, докторантурі, що дозволяє людині отримати та розвинути необхідні вміння професійної компетенції [8].

Як зазначає Д. Єнигін [2], неперервна освіта є комплексом державних суспільних закладів, що забезпечують організаційну і змістовну єдність, а також взаємозв'язок усіх рівнів, які спільно вирішують завдання виховання, загальноосвітньої, політехнічної та професійної підготовки кожної людини.

Таким чином, система неперервної професійної освіти складається з різних рівнів, які взаємопов'язані між собою однією метою – отримання знань, умінь і навичок спеціалістами певного фаху, що відображено в Законі України «Про вищу освіту» та в положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні.

Різномірне підготовка передбачає отримання знань, умінь і навичок майбутніми фахівцями різних спеціальностей, у т. ч. і вчителів початкової школи. Як наслідок, сьогодні гостро постає проблема кардинального реформування вищої освіти в галузі початкової освіти. Тобто неперервна підготовка вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання охоплює систему підготовки майбутніх вчителів початкової школи у ВНЗ і систему післядипломної педагогічної освіти.

Процес підготовки педагогічних кадрів передбачає поетапне опанування суб'єктами освіти необхідних компетентностей, що дає їм право здійснювати професійну діяльність у освітніх закладах та установах, пов'язаних із навчанням, вихованням і розвитком людини. Отже, неперервна освіта означає не тільки освіту впродовж всього життя, а й передбачає постійний перехід на більш високі рівні, якісний і кількісний прогрес людини в оперуванні своїми професійними знаннями і вміннями, набуття життєвого і професійного досвіду.

Саме тому у структурі системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи

в умовах інклюзивного навчання ми виділяємо такі етапи (рівні):

1. Початково-професійний етап – професійна підготовка у ВНЗ (бакалаврат).

2. Системно-професійний етап – продовження професійної освіти у ВНЗ (магістратура).

3. Акме-професійний етап – підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти, постійне здійснення самоосвітньої діяльності.

Висновки і пропозиції. Ми вважаємо, що неперервна педагогічна підготовка вчителів початкової школи повинна бути спрямована на гуманізацію і демократизацію навчального процесу, розширення і поглиблення змісту освітніх програм підготовки вчителів початкової школи, актуалізацію інноваційних технологій навчання, орієнтованих на особистість.

Аналіз теоретичних джерел і наукових розвідок означеної нами проблеми дає можливість стверджувати, що за сучасних умов дедалі більшої актуальності набувають дослідження виявлення впливу неперервної педагогічної освіти на формування, цілеспрямований розвиток і вдосконалення особистості продовж усього життя.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
2. Єнигін Д.В. Засади розвитку педагогічної майстерності вчителів початкових класів у системі неперервної освіти. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2012/10/18150> (дата звернення: 21.02.2014).
3. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Грінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Зязюн І.А. Неperервна освіта як основа соціального поступу . *Неperервна професійна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць : у 2 ч. / за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. Київ, 2001. Ч. 1. С. 15–23.
5. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2005. № 7. С. 1–4.
6. Сігаєва Л.Є. Проблема підготовки й підвищення кваліфікації вчителів у контексті неперервної освіти. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 3. С. 94–100.
7. Енциклопедія професіонального образования : в 3 т. / под ред. С.Я. Батышева. Москва : АПО, 1998. 568 с.
8. Яхнін Я.К. Сучасні підходи до якості освіти. Київ : Наук. думка, 2010. 143 с.

Dzhaman T. Continuous education as a main system-forming factor of personality creation

The article deal with a problem of continuous education as a main system-forming factor of personality creation. It is specified that continuous education is a priority problem, that brought to life by modern stages of scientific and technical development and also by those social-economical and cultural changes that taking place in Ukraine.

Ensuring sustainable development and improving the system of higher education, recognition of it in the European and world space in the context of quality assurance is a priority strategy for university education of Ukraine. The main principles of state education policy are enshrined in the national doctrine of educational development, they are enshrined in the country's 2012–2021 development strategy. They envisage the implementation of a number of measures to reform the higher education system in the new social-economical conditions taking into account the worldwide (generally civilizational) trends of higher education system development. Improving the national higher education system and its integration into the worldwide education space means also building an effective education policy, that can provide increasing an educational services quality; implementation of innovative pedagogical systems; equal access to the qualitative education for all citizens, also free choice in education; modernization the content of an education and its organization according to the worldwide modern trends and labor market requirements; providing continuity of education and education during the all life.

It is indicated that the teaching staff preparation process means also gradual acquisition of the necessary competences by the subjects of education, that gives them rights to work in the educational establishments and institutions that are connected with teaching and human development.

The main approaches, that can be followed in definitions of continuous education. It is given a treatment of the continuous education from the different views. It is specified that continuous education means not only education during the all life, but also provides continuous transition to the more high levels, qualitative and quantitative progress in the operation of their own knowledge and skills, gaining life and professional experience. That's why it is highlighted three stages in the structure of the continuous preparation of primary school teachers to the work in the conditions of inclusive education system.

Key words: *continuous education, factor of individuality formation, stages of the continuous education system, professional preparation, activity aspect.*